

Σχέσεις πόλεων και βασιλέων κατά την πρώιμη ελληνιστική περίοδο: ο προσωπικός χαρακτήρας της ελληνιστικής διπλωματίας¹

Πασχάλης Πασχίδης

*Επιστημονικός συνεργάτης
στο Ινστιτούτο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας/ΕΙΕ*

Οι σχέσεις πόλεων και βασιλέων κατά την ελληνιστική περίοδο, ιδίως μέχρι την επικράτηση της Ρώμης στην ελληνική Ανατολή στις αρχές του 2ου αιώνα, αποτελούν ένα από τα κεντρικά ζητήματα της διπλωματικής πρακτικής της εποχής αλλά και της σημερινής ιστοριογραφίας της. Προφανώς δεν είναι δυνατόν να εξετάσουμε εδώ το πρόβλημα στο σύνολό του. Πρέπει όμως να επισημάνουμε πως η συχνή αδυναμία μας να τοποθετήσουμε με ακρίβεια τις σχέσεις συγκεκριμένων πόλεων με συγκεκριμένους βασιλείς στη νοτιή γραμμή ανάμεσα στην πλήρη υποτέλεια και την πλήρη ανεξαρτησία, η αδυναμία μας δηλαδή να συντάξουμε μια πλήρη τυπολογία των

1. Η διάλεξη αυτή στηρίζεται εν πολλοίς στο τεκμηριωτικό υλικό και τα συμπεράσματα της διδακτορικής διατριβής μου που υποβλήθηκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών τον Σεπτέμβριο του 2003 [*Μεταξύ βασιλέως και πόλεως. Μελέτες σε προσωπογραφική βάση για τους ανθρώπινους συνδέσμους ανάμεσα στις πόλεις του ελλαδικού χώρου και τα ελληνιστικά βασίλεια (322-190 π.Χ.)*].

σχέσεων πόλης–βασιλιά, οφείλεται ακριβώς στην πολυμορφία της ελληνιστικής διπλωματικής πραγματικότητας. Οι σχέσεις αυτές βρίσκονταν υπό συνεχή διαπραγμάτευση στα πεδία των θεσμών, της ιδεολογίας και της καθημερινής διπλωματικής και πολιτικής πρακτικής. Ο βασιλικός μηχανισμός εξουσίας αφ' ενός είναι υποχρεωμένος να σέβεται ορισμένους τουλάχιστον από τους τύπους της αυτονομίας της πόλης, αφ' ετέρου όμως η πολιτική του αποσκοπεί στη στενότερη δυνατή πρόσδεση της πόλης στη βασιλική συμμαχία, άρα αποσκοπεί στην υπονόμευση της ουσίας της αυτονομίας της. Οι δε πόλεις είναι μεν υποχρεωμένες να αποδεχτούν την πραγματικότητα της υπεροχής της βασιλικής ισχύος, αλλά δεν χάνουν ευκαιρία να υπογραμμίσουν –σε ιδεολογικό, ρητορικό αλλά συχνά και σε πολιτικό επίπεδο– την αυτοτέλειά τους, το απαραβίαστο δικαίωμά τους να θεωρούνται αυτόνομες και κυρίαρχες κρατικές οντότητες.

Η διπλή αυτή αντίφαση δημιουργεί μια εγγενή δομική ασάθεια στο σύστημα διεθνών σχέσεων της περιόδου, καθώς δεν υπήρχαν παγιωμένοι και αναγνωρίσιμοι κανόνες στη σχέση των πόλεων –τουλάχιστον όσων δεν αποτελούσαν βασιλικά ιδρύματα ή άμεσες βασιλικές κτήσεις– και των βασιλέων. Η ασάθεια αυτή, μεταξύ άλλων, ενισχύει ένα φαινόμενο που ούτως ή άλλως χαρακτηρίζει την αρχαία διπλωματική πράξη: τη συχνά καθοριστική σημασία των ατόμων που εμπλέκονται σε αυτήν. Από τους δύο εμπλεκόμενους, η πλευρά της πόλης –η πλευρά του αδυνάτου– έχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την εξέταση του ρόλου των ατόμων. Κι αυτό γιατί οι διπλωματικοί απεσταλμένοι του βασιλιά κατά πρώτον υλοποιούν πάντοτε τις επιδιώξεις της πλευράς που εκπροσωπούν, και κατά δεύτερον ο πολιτικός στίβος στον οποίο επιδιώκουν να αυξήσουν το κύρος τους και να ενισχύσουν την ατομική τους θέση είναι και πάλι σχεδόν αποκλειστικά η πλευρά που εκπροσωπούν, η βασιλική αυλή. Όπως θα δούμε, καμία από τις δύο αυτές επισημάνσεις δεν είναι αυτονόητη για τους διπλωματικούς εκπροσώπους των πόλεων.

Η σημασία των συγκεκριμένων προσώπων που διαμεσολαβούν ανάμεσα σε μια πόλη κι έναν βασιλιά είναι φανερή ήδη στο στάδιο της επιλογής τους από την πόλη. Ας δούμε για παράδειγμα την πολιτική της Αθήνας μετά την ήττα του Αντιγόνου Μονόφθαλμου και του Δημητρίου Πολιορκητή στην Ίψο το

301. Στα χρόνια που ακολουθούν, οι Αθηναίοι επιχειρούν προσεκτικά να απεμπλακούν από την επικυριαρχία του Πολιορκητή. Ένα από τα μέσα που χρησιμοποιούν είναι οι επαφές τους με άλλους ισχυρούς βασιλείς, αντιπάλους του Πολιορκητή: τον Λυσίμαχο, τον Κάσσανδρο, ίσως τον Πτολεμαίο. Για την υλοποίηση της πολιτικής αυτής επιλέγονται οι καταλληλότεροι άνθρωποι. Το 299 πρεσβεύει στον Κάσσανδρο ο Φιλιππίδης του Φιλομήλου, ένας ηλικιωμένος πολιτικός ολιγαρχικών τάσεων, υποστηρικτής των Μακεδόνων ήδη από τη δεκαετία του 330 και υπεύθυνος για την τήρηση Μακεδόνων μετά τη μάχη της Χαιρώνειας.² Το ολιγαρχικό και φιλομακεδονικό παρελθόν του Φιλιππίδη καθιστά εξαιρετικά πιθανό το ενδεχόμενο να είχε στο παρελθόν επαφές με το περιβάλλον του Κασσάνδρου, αφού ο Κάσσανδρος και ο πατέρας του Αντίπατρος σχετίζονταν επί δεκαετίες με ορισμένους Αθηναίους ολιγαρχικούς. Στην ίδια πρεσβεία συμμετέχει ανεπισημώς κάποιος Ποσειδίππος, ο οποίος τιμάται για τη συνεισφορά του στην έκβασή της.³ Δεν γνωρίζουμε τίποτε άλλο γι' αυτόν, όμως ο πιο πιθανός λόγος για τον οποίο κρίθηκαν και αποδείχτηκαν απαραίτητες οι υπηρεσίες ενός μη εκλεγμένου ιδιώτη είναι πως ο Ποσειδίππος αξιοποίησε πρότερες επαφές του με την αυλή του Κασσάνδρου για να βοηθήσει την αθηναϊκή αποστολή. Στις επαφές της πόλης με τον βασιλιά Λυσίμαχο στην ίδια περίοδο πρωταγωνιστεί ένας άλλος Φιλιππίδης, ο κωμωδιογράφος Φιλιππίδης του Φιλοκλή,⁴ ο οποίος ανήκε στους επιφανείς Αθηναίους δημοκρατικούς που είχαν εξοριστεί ή αυτοεξοριστεί από την Αθήνα, διαφωνώντας με την εξάρτηση της πόλης από τον Πολιορκητή. Ο Φιλιππίδης είχε καταφύγει στην αυλή του Λυσιμάχου, όπου ανήλθε σε ιδιαίτερα υψηλή θέση. Από τη θέση αυτή αποδείχτηκε (σε μια σειρά περιστάσεων που δεν χρειάζεται να μας

2. Για το παρελθόν και το οικογενειακό περιβάλλον του Φιλιππίδη, βλ. J.K. Davies, *Athenian Propertied Families, 600-300 B.C.*, Οξφόρδη, 1971, σ. 348-49 και D. Whitehead, *Hypereides. The Forensic Speeches*, Οξφόρδη, 2000, σ. 28-29· για την πολιτική δράση του μετά το 301, βλ. SEG 45 (1995) 101, σ. 34-35 και IG II² 641 (Syll³ 362).

3. IG II² 641 (Syll³ 362).

4. Η σημαντικότερη πηγή για την πολιτική δράση του κωμωδιογράφου Φιλιππίδη είναι η επιγραφή IG II² 657. Οι λοιπές πηγές για τον βίο και το έργο του συγκεντρώνονται στο PCG VII 333-52.

απασχολήσουν εδώ) ο κύριος μοχλός της «αθηναϊκής» πολιτικής του Λυσιμάχου και της «λυσιμαχικής» πολιτικής των Αθηναίων, εξασφαλίζοντας στους μεν Αθηναίους ποικίλες ευεργεσίες και τη φιλία του βασιλιά, στον δε Λυσιμάχο την έντονη ιδεολογική προβολή του στην πόλη. Ασφαλή στοιχεία για τις επαφές της Αθήνας με τον Πτολεμαίο δεν διαθέτουμε, αυτή όμως πιθανότατα είναι η περίοδος κατά την οποία ο φιλόσοφος Δημήτριος Φαληρέας, που είχε καταφύγει στην Αλεξάνδρεια μετά την εκδίωξή του από την Αθήνα το 307, στέλνει δωρεές στους πολιτικούς του φίλους στην πόλη.⁵ Να έπαιξε άραγε αντίστοιχο ρόλο με εκείνον του κωμωδιογράφου Φιλίππιδη, ενισχύοντας τη σύνδεση Αθήνας–Πτολεμαίων και, ταυτόχρονα, τον ρόλο του ως διαμεσολαβητή ανάμεσα στις δύο πλευρές; Παρά τις αβεβαιότητες που παραμένουν, φαίνεται πως η αθηναϊκή πολιτεία ήταν σε θέση να χρησιμοποιήσει πολύ διαφορετικούς τύπους πολιτών της: ένα παραδοσιακό στέλεχος των ολιγαρχικών, έναν επιφανή δημοκρατικό που ανήκε στο επιτελείο του Λυσιμάχου, έναν φιλόσοφο και πρώην τύραννο που είχε καταφύγει στην Αλεξάνδρεια και έναν ιδιώτη με μοναδικό πολιτικό προσόν τις μακεδονικές επαφές του.

Τα παραδείγματα από την Αθήνα είναι εν μέρει παραπλανητικά, με την έννοια ότι πρόκειται για μία από τις σχετικά ισχυρές πόλεις της περιόδου. Θα πρέπει να φανταστούμε ότι όσο πιο ανίσχυρη και ασήμαντη ήταν μια πόλη, τόσο μεγαλύτερη ήταν η εξάρτηση της διπλωματίας της από τις προσωπικές επαφές πολιτών της με τους ισχυρούς της εποχής. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Νήσου, μιας μικρής πόλης στην είσοδο του κόλπου του Αδριαμυτείου. Από τη Νήσο καταγόταν ο Θέρσιππος, υψηλόβαθμος αξιωματικός του στρατού του Αλεξάνδρου, ο οποίος επέστρεψε στην πατρίδα του μετά τη λήξη της εκστρατείας. Από ένα ψήφισμα προς τιμήν του⁶ πληροφορούμαστε ότι ο Θέρσιππος εξασφάλισε από τον Αλέξανδρο και από Μακεδόνες αξιωματικούς, μετά τον θάνατο του βασιλιά, μια εντυπωσιακή σειρά ευεργετημάτων για την πόλη του: δωρεά εδαφών στη μικρασιατική περαιά, ολική ή μερική

5. Πλούτ., *Ηθ.* 601F.

6. *IG XII 2*, 645 (*OGIS 4*).

απαλλαγή από δύο τουλάχιστον αναγκαστικές εισφορές για τους πολέμους των Διαδόχων, εξασφάλιση του δικαιώματος αγοράς σιτηρών από τους σατράπες της Ασίας, γενικότερη εύνοια των Μακεδόνων αξιωματούχων που βρίσκονταν στην περιοχή. Στην περίπτωση της Νήσου, ένας πολίτης αναλαμβάνει προσωπικά την εξωτερική πολιτική και την κρατική οικονομία της πόλης του, αξιοποιώντας τα προσωπικά δίκτυα επαφών που συνήψε κατά τη θητεία του στη μακεδονική διοίκηση.

Θα ήταν όμως αφελές να θεωρήσουμε ότι οι πόλεις εκμεταλλεύονται πάντοτε προς όφελός τους τον προσωπικό χαρακτήρα που μπορούσε να πάρει η διπλωματική επαφή με τη βασιλική πλευρά. Ειδικά για θέματα διπλωματίας ο όρος «πόλη» είναι μια αφαίρεση πίσω από την οποία υποκρύπτεται η διαμάχη ανάμεσα σε ομάδες συμφερόντων. Με την έννοια αυτή, μια ακραία, και για τον λόγο αυτό ίσως πιο διδακτική, εκδοχή διπλωματικών διεργασιών στις οποίες διαφαίνεται η αυξημένη σημασία του ρόλου των ατόμων είναι όταν οι απεσταλμένοι της πόλης επιδιώκουν και επιτυγχάνουν διπλωματικά αποτελέσματα πέρα από τις επιθυμίες και τις επιδιώξεις της πλειοψηφίας του πολιτικού σώματος ή και διαμετρικά αντίθετα με αυτές. Ας δούμε ορισμένα παραδείγματα.

Το φθινόπωρο του 322, οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοί τους είχαν ηττηθεί οριστικά στον Λαμιακό πόλεμο, την πρώτη προσπάθεια των ελληνικών πόλεων να αντιπαρατεθούν στη Μακεδονία μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου. Ήταν προφανές ότι με τον νικητή Αντίπατρο δεν μπορούσαν να διαπραγματευθούν οι αντιμακεδόνες πολίτικοί. Στο προσκήνιο βρέθηκαν λοιπόν δύο πολιτικοί, οι οποίοι γηθήθηκαν των διαπραγματεύσεων με τους νικητές: ο Δημάδης και ο Φωκίων.⁷ Ο ρήτορας και πολιτικός Δημάδης εκπροσωπούσε μια ομάδα πολιτικών τους οποίους πολύ σχηματικά θα μπορούσαμε να ονομάσουμε φιλομακεδόνες δημοκρατικούς, πολιτικούς δηλαδή που δεν ήταν διόλου αντίθετοι με το κυρίαρχο θεσμικό πλαίσιο της αθηναϊκής δημοκρατίας, αλλά ήταν ταυτόχρονα

7. Για τους δύο αυτούς πολιτικούς, βλ. π.χ. H.J. Gehrke, *Phokion. Studien zur Erfassung seiner historischen Gestalt*, Μόναχο, 1976 και P. Brun, *L'orateur Démade: Essai d'histoire et d'historiographie*, Scripta antiqua 3, Μπορντώ, 2000.

σταθεροί υποστηρικτές της προσέγγισης με τη Μακεδονία και διέθεταν παλαιές και εδραιωμένες προσωπικές σχέσεις με τους Μακεδόνες βασιλείς και αξιωματούχους. Ο γηραιός στρατηγός Φωκίων, αντίθετα, ήταν εκπρόσωπος των ολιγαρχικών που ήταν αντίθετοι όχι μόνο στην αντιπαλότητα με τη Μακεδονία αλλά και στους δημαγωγούς, όπως πίστευαν, δημοκρατικούς πολιτικούς που είχαν επιβάλει την αντιπαράθεση. Το κύρος του Φωκίωνα ήταν μεγάλο, αφού παρά τις πολιτικές του πεποιθήσεις είχε συμμετάσχει σε όλους τους πολέμους κατά των Μακεδόνων και ήταν ο εμπειρότερος ίσως στρατιωτικός ηγέτης των Αθηναίων. Δεν χρειάζεται να επιμείνουμε στις λεπτομέρειες των διπλωματικών διεργασιών.⁸ Φαίνεται πάντως ότι ο Δημάδης δεν έπαιξε σημαντικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις, παρότι η συμμετοχή του στην πρεσβεία αποτελούσε επιθυμία της πλειοψηφίας των Αθηναίων πολιτών. Αντίθετα, φαίνεται πως επικράτησε πλήρως η πολιτική ομάδα του Φωκίωνα. Τα μέτρα που δέχτηκε η αθηναϊκή αποστολή ήταν: πληρωμή πολεμικής αποζημίωσης, παράδοση στους Μακεδόνες των ηγετών της αντιμακεδονικής παράταξης, εγκατάσταση μακεδονικής φρουράς στη Μουνικία και εγκαθίδρυση στην πόλη αυστηρού τιμοκρατικού πολιτεύματος με τίμημα 2.000 δραχμών. Ήταν ίσως λογικό να επιθυμεί να επιβάλει τα τρία πρώτα μέτρα ο Αντίπατρος, για να εξασφαλίσει την τιμωρία και τη συμμόρφωση των πτηνένων Αθηναίων. Όμως η πολιτειακή μεταβολή δεν αποτελεί αυτονόητα δική του επιθυμία· η μακεδονική πλευρά επιθυμούσε μεν τον στενό έλεγχο των απείθαρκων Αθηναίων, η πολιτειακή οργάνωσή τους όμως δευτερεύουσα μόνο σημασία είχε για τον Αντίπατρο. Η επιβολή τιμοκρατικού πολιτεύματος αποτελούσε επιδίωξη της ολιγαρχικής ομάδας του Φωκίωνα, τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό που αποτελούσε επιθυμία του Αντιπάτρου. Η συνέχεια των γεγονότων ευνοεί την ερμηνεία αυτή. Η έντονη προπαγάνδα της εποχής και ο μεταγενέστερος εξωραϊσμός της στάσης του Φωκίωνα από φιλικές προς αυτόν πηγές υποστηρίζουν ότι τα μέτρα των Μακεδόνων ήταν *φιλάν-*

8. Βλ. κυρίως Πλούτ., *Φωκ.* 26-27 και Διόδ. 18.18.1-6· πρβ. επίσης: Νέπως, *Phoc.* 2.2· Διογ. Λαέρτ. 4.9· [Δημ. Φαλ.], *Π. Αρμ.* 289 (= απ. 183 Wehrli = απ. 12 Stork κ.ά.)· Δημ. Φαλ., απ. 131A-C Stork κ.ά. (= απ. 158-159 Wehrli + Φιλόδ., *Π. Πητ.*, απ. 12 [Sudhaus 2.173])· Πανσο. 7.10.4· Φιλόδ., *Ind. Acad.* VII 22 - VIII 17· Σούδα, λ. *Δημάδης και Αντίπατρος*.

θρῶπα και ότι η πολιτειακή μεταβολή συνιστούσε στην πραγματικότητα επιστροφή στην *πάτριον πολιτείαν* –σαφής ένδειξη ότι υπήρξε η μέριμνα να δικαιολογηθούν τα μέτρα όχι απλώς ως προϊόν της μακεδονικής βούλησης αλλά και ως επωφελείς για την πόλη εξελίξεις. Ο Φωκίων εξελίχθηκε στη συνέχεια σε αδιαφιλονίκητο ηγέτη της πόλης με τη βοήθεια των μακεδονικών όπλων. Αντιστάθηκε σθεναρά σε όλες τις μεταγενέστερες διπλωματικές και στρατιωτικές προσπάθειες των Αθηναίων να απομακρύνουν τη μακεδονική φρουρά και παραδόθηκε τελικά το 318 από τον Πολυπέρχοντα στους εξεγερμένους Αθηναίους που τον καταδίκασαν σε θάνατο για προδοσία.

Το 322 λοιπόν, ο Φωκίων και οι συν αυτώ φαίνεται πως συνδύασαν την αναπόφευκτη αποδοχή των μέτρων που απαιτούσαν οι νικητές Μακεδόνες, με την προώθηση του πολιτικού τους προγράμματος και την ενίσχυση της δικής τους πολιτικής θέσης στην πόλη. Με άλλα λόγια, στη συγκεκριμένη περίπτωση όπως και σε πολλές άλλες, οι διπλωματικοί εκπρόσωποι της πόλης εκμεταλλεύτηκαν τη δυσμενή συγκυρία για να προωθήσουν τις προσωπικές πολιτικές επιδιώξεις τους, που βρίσκονταν σε αντίθεση με τη βούληση της πλειοψηφίας του πολιτικού σώματος.

Το 317 η ιστορία επαναλήφθηκε. Μετά την πώση του Φωκίωνα το 318 και την επαναφορά της δημοκρατίας, η Αθήνα δεχόταν πίεση από τον Κάσσανδρο, ο οποίος ήλεγχε τη μακεδονική φρουρά της Μουνικίας. Καθώς είχε πλέον καταστεί σαφές ότι ο αντίπαλος του Κασσάνδρου και επιμελητής των βασιλέων Πολυπέρχοντα δεν είχε ούτε την ισχύ ούτε τη βούληση να προχωρήσει στην απομάκρυνση της φρουράς, οι Αθηναίοι αποφάσισαν, μετά από έντονες αντιπαραθέσεις στην εκκλησία του δήμου, να διαπραγματευθούν με τον Κάσσανδρο το 317.⁹ Στόχος της πρεσβείας, σύμφωνα με τον Διόδωρο, ήταν *τίθεσθαι τὰ πρὸς αὐτὸν* (τον Κάσσανδρο) *ὡς ἂν ἦ δυνατόν*, να πετύχει δηλαδή από τον Κάσσανδρο το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Μετά από πολλές συναντήσεις συμφωνήθηκαν τα εξής: συμμαχία της Αθήνας με τον Κάσσανδρο, διατή-

9. Διόδ. 18.74.1-3.

ρηση της φρουράς στη Μουνιχία, –υποτίθεται μόνο για τη διάρκεια του πολέμου με τους άλλους Μακεδόνες–, εκ νέου επιβολή τιμοκρατικού πολιτεύματος και ορισμός ενός Αθηναίου ως επιμελητή της πόλης, κατ’ ουσίαν ενός τοποτηρητή του Κασσάνδρου. Δεν είναι τυχαίο ότι «εκλέχτηκε» –προφανώς ορίστηκε από τον Κασσάνδρο– ο φιλόσοφος Δημήτριος Φαληρέας, μέλος της πρεσβείας του 322 και πολιτικός φίλος του Φωκίωνα, ο οποίος στην προηγούμενη περίοδο είχε καταφύγει στη μακεδονική φρουρά της Μουνιχίας για ασφάλεια. Για άλλη μια φορά, η συμφωνία που συνήψαν οι απεσταλμένοι της πόλης (όποιοι και αν ήταν) ξεπερνούσε κατά πολύ τις οδηγίες της πόλης και μάλιστα χωρίς να υπάρχει το πρόσχημα της στρατιωτικής ήπιας, όπως το 322: είναι μάλλον απίθανο ότι οι δημοκρατικοί, που ήλεγχαν το 317 την κατάσταση, θεωρούσαν τη λύση που επιβλήθηκε «το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα».

Γενικότερα, μπορούμε να ανιχνεύσουμε σε πολλές περιπτώσεις διπλωματικών επαφών μιας πόλης με έναν βασιλιά το ίδιο μοτίβο: η πόλη επιθυμεί ή είναι υποχρεωμένη να αναζητεί έναν διαμεσολαβητή με προϋπάρχουσες στενές επαφές με τη βασιλική πλευρά, όταν όμως οι επαφές αυτές είναι υπέρ το δέον στενές, αυτό μπορεί να αποβεί επιζήμιο για τις επιδιώξεις της πόλης. Το πιο ακραίο ίσως παράδειγμα καταγράφει ο Πολύβιος.¹⁰ Το 218, η Σελγη της Πισιδίας πολιορκείται από τις δυνάμεις του Αχαιού, ανταπαιτητή του θρόνου των Σελευκιδών. Περίφοβοι για το μέλλον της πόλης τους, οι Σελγείς αποφασίζουν να στείλουν πρεσβευτή σε έναν στρατηγό του Αχαιού τον Λόγβασι, ο οποίος ήταν θετός πατέρας της συζύγου του Αχαιού. Οι Σελγείς, γράφει ο Πολύβιος, ήταν βέβαιοι πως είχαν βρει τον καταλληλότερο πρεσβευτή: πίστευαν προφανώς ότι οι προσωπικοί δεσμοί του συμπολίτη τους με τον Αχαιό θα τους εξασφάλιζαν την επιείκεια του επιτιθεμένου. Όμως ο Λόγβασις, αντί να μεριμνήσει για την ασφάλεια της πόλης, προτίμησε να παρατείνει τις διαπραγματεύσεις έως ότου έρθει ο ίδιος ο Αχαιός με νέες δυνάμεις, και σκόπευε να του παραδώσει την πόλη με τη βοήθεια ενός μικρού αριθμού στρατιωτών, τους οποίους φιλοξενούσε κρυφά στο σπίτι του. Το γεγονός ότι η επαπειλούμενη

10. Πολ. 5.74-76.

προδοσία έγινε αντιληπτή και ο Λόγβασις εκτελέστηκε από τους συμπατριώτες του δεν έχει ιδιαίτερη σημασία. Σε ό,τι μας αφορά εδώ, το παράδειγμα της Σέλλης απεικονίζει τον κίνδυνο που αποτελούν για την πόλη οι συνομιλητές με τη βασιλική πλευρά, οι οποίοι θεωρούν ότι το ατομικό τους συμφέρον έγκειται στη διευκόλυνση των βασιλικών επιδιώξεων μάλλον παρά στη σωτηρία της πατρίδας τους.

Δεν είναι όμως μόνο σε λίγο πολύ προδοτικές συμπεριφορές ή σε κρίσιμες για την πόλη περιστάσεις, όπως στα παραπάνω παραδείγματα, όπου εντοπίζουμε προσωπικό όφελος των πολιτών που χειρίζονται τις σχέσεις πόλης-βασιλιά. Το φαινόμενο της προσωπικής ωφέλειας των διαμεσολαβητών ανάμεσα στις δύο πλευρές είναι συχνό και πολυσήμαντο.

Το συμφέρον αυτό μπορεί κατ' αρχάς να είναι υλικό. Ήταν συνηθισμένη πρακτική των βασιλέων να προσφέρουν μια χρηματική *έπίδοσιν* σε πολιτικούς υποστηρικτές τους σε μια πόλη, ιδίως όταν η πολιτικοστρατιωτική συμπίεση της πόλης με τον βασιλιά βρισκόταν υπό αμφισβήτηση. Επιπλέον, δεν ήταν σπάνιο το φαινόμενο της κατάχρησης βασιλικών δωρεών από τους διπλωματικούς απεσταλμένους των πόλεων. Ο Άρατος από τη Σικώνα επαινείται από τον Πλούταρχο ακριβώς επειδή δεν καταχράστηκε μια χρηματική δωρεά του Πτολεμαίου προς την πατρίδα του, στις αρχές της δεκαετίας του 240.¹¹

Το όφελος όμως των απεσταλμένων της πόλης και των υποστηρικτών μιας φιλοβασιλικής πολιτικής ήταν κυρίως πολιτικό. Οι ελληνιστικές πόλεις μαστίζονταν από χρόνιες αναταραχές με οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο. Σε ένα τέτοιο ασταθές εσωτερικό περιβάλλον, η επαφή ενός πολιτικού ηγέτη με μια βασιλική αυλή έπαιρνε συχνά τον χαρακτήρα αναζήτησης συμμάχου εν όψει της εσωτερικής πολιτικής διαμάχης. Ορισμένοι, όπως ο Δημήτριος Φαληρέας στον οποίο αναφερθήκαμε νωρίτερα, αποκομίζουν από τη σχέση τους με τη βασιλική αυλή τον διορισμό τους στην ηγεσία της πόλης. Άλλοι επιδιώκουν να καταλάβουν πραξικοπηματικά την εξουσία, είτε εξαρχής με τη βοή-

11. Πλούτ., Άρ. 14.1.

θεια των μακεδονικών όπλων είτε στηριζόμενοι εκ των υστέρων σε αυτά –το φαινόμενο παρουσιάζεται ενδημικό στην Πελοπόννησο του 3ου αιώνα. Άλλοι, τέλος, επωφελούνται από τη θέση τους ως προνομιακών συνομιλητών του βασιλιά για να αναρριχηθούν με πιο νομότυπο τρόπο στην ηγεσία της πόλης ή απλώς για να ενισχύσουν την πολιτική τους παρουσία σε αυτήν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Στρατοκλής, η πολιτική κυριαρχία του οποίου στην Αθήνα της περιόδου 307-301 συμβαδίζει με τις πρωτοφανείς τιμές για τον Αντίγονο, τον Δημήτριο Πολιορκητή και τους αξιωματούχους τους, τις οποίες εισπήθηκε στην αθηναϊκή εκκλησία.¹²

Ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχουν οι περιπτώσεις όπου το όφελος των πολιτικών διαμεσολαβητών δεν εντοπίζεται στην πόλη αλλά στην αυλή με την οποία έχουν επαφές. Η βασιλική αυλή μπορεί να αποτελέσει ασφαλές καταφύγιο για έναν πολιτικό που υποστήριξε τη συμμαχία με τον βασιλιά, αλλά πηγή στρατιωτικά ή πολιτικά. Ο Γλαύκων και ο Χρεμωνίδης, οι δύο Αθηναίοι αδελφοί που ηγήθηκαν του αντιμακεδονικού συνασπισμού ελληνικών πόλεων και του βασιλείου των Πτολεμαίων, κατέφυγαν στην Αλεξάνδρεια μετά την ήττα τους στον Χρεμωνίδειο πόλεμο στη δεκαετία του 260 και έγιναν υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι της πτολεμαϊκής διοίκησης.¹³ Στις αρχές του ίδιου πολέμου, ο φιλόσοφος Μενέδημος, πολιτικός ηγέτης της Ερέτριας, αναγκάστηκε να καταφύγει στην αυλή του παλαιού του φίλου Αντιγόνου Γονατά, όταν η φιλομακεδονική πολιτική που ακολουθούσε οδήγησε στην ανατροπή του από τους συμπολίτες του.¹⁴

Σε άλλες περιπτώσεις, η μετάβαση από την πόλη στη βασιλική αυλή είναι λιγότερο δραματική. Ο ηγέτης του αχαικού Κοινού Άρατος, υποκινητής της συμμαχίας των Αχαιών με τον μακεδονικό θρόνο μετά το 227, όχι απλώς μετα-

12. Οι κύριες πηγές για τις τιμές που επιδαψίλευσαν οι Αθηναίοι στον Δημήτριο και τον Αντίγονο το 307 είναι: Διόδ. 20.46.2· Πλούτ., *Δημήτρ.* 10.3-11.1· 12.1· 13.1-3· Φιλόχορος, *FGrHist* 328 F 48, 165, 166· Πολέμων, απ. 8 (Αρποκρατίων λ. *ἔτη και νέα*). Πρβ. κυρίως Chr. Habicht, *Gottmenschentum und griechische Städte*², *Zetemata* 14, Μόναχο, 1970, σσ. 44-48 και J.D. Mikalson, *Religion in Hellenistic Athens*, *Hellenistic Culture and Society* 29, Μπέρκλεϊ, κ.ά. 1998, σσ. 78-85.

13. Τέλης, *Περί φυγής* 23 (Hense).

14. Διογ. Λαέρτ. 2.142.

τρέπεται σταδιακά σε στενό φίλο και σύμβουλο του Φιλίππου Ε΄ αλλά σε μία τουλάχιστον περίπτωση συμμετέχει επισήμως στο ανακτορικό συμβούλιο,¹⁵ γεγονός που σημαίνει ότι –χωρίς να απεμπολήσει την ιδιότητα του ηγέτη μιας κρατικής οντότητας–, ο Άρατος συμμετέχει σε ένα θεσμοθετημένο όργανο μιας άλλης. Κύριος υποστηρικτής των Μακεδόνων στο Κοινό των Βοιωτών στη δεκαετία του 220 είναι ο Νέων· ο γιος του Νέωνα Βραχυύλλης σταδιοδρομεί κυρίως στη μακεδονική διοίκηση, διατελώντας, μεταξύ άλλων, επιστάτης της Σπάρτης για λογαριασμό του μακεδονικού θρόνου, και μόνο προς το τέλος της ζωής του επιστρέφει στην πολιτική ζωή της Βοιωτίας.¹⁶ Υπάρχει πληθώρα σχετικών παραδειγμάτων, που καθιστούν σαφές ότι η επαφή με μια βασιλική αυλή συνιστά πάντοτε μια καλή κίνηση σταδιοδρομίας για έναν πολιτικό μιας ελληνικής πόλης και τους απογόνους του, είτε η σταδιοδρομία αυτή θα συνεχιστεί στην πόλη του είτε στη βασιλική αυλή.

Η επιρροή ανθρώπων οι οποίοι ανήκουν, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, ταυτόχρονα στην πόλη και στον βασιλικό διοικητικό μηχανισμό συνιστά εξάλλου ένα κεντρικό φαινόμενο της σχέσης πόλεων και βασιλείων. Ας δούμε δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα. Ο Αθηναίος Καλλίας¹⁷ ήταν αξιωματικός του πολεμαϊκού στόλου. Στη διάρκεια της προσπάθειας των Αθηναίων το καλοκαίρι του 287 να αποτινάξουν τον μακεδονικό έλεγχο, προσέφερε πολύτιμες στρατιωτικές και διπλωματικές υπηρεσίες στην Αθήνα, χωρίς να είναι σαφές εάν ακολούθησε ρητές οδηγίες του Πτολεμαίου ή εάν ερμήνευσε την πολεμαϊκή πολιτική μέσα από το πρίσμα της πατριωτικής του διάθεσης. Στη συνέχεια, ο Καλλίας επέστρεψε στην Αλεξάνδρεια, όπου βοηθούσε αποτελεσματικά όλες τις αθηναϊκές πρεσβείες προς την πολεμαϊκή αυλή. Στην περίοδο 282-278 εγκαταστάθηκε στην πατρίδα του. Στο διάστημα αυτό ο Καλλίας παρέμεινε ο κύριος διπλωματικός εκπρόσωπος της Αθήνας στην πολεμαϊκή αυλή, όχι πλέον ως βασιλικός αξιωματούχος που μεσολαβεί για την ευνοϊκή αντιμετώπι-

15. Πολ. 4.23.5-24.3.

16. Για τον Βραχυύλλη, βλ. Πολ. 18.1.2· 18.43· 20.5.12-14· 20.7.3· 22.4.7· Πλούτ., *Φλαμ.* 6.1· Λίβιος 33.27.8.

17. *SEG* 28 (1978) 60.

ση των Αθηναίων πρεσβευτών, αλλά ως πρεσβευτής και θεωρός ο ίδιος· όχι δηλαδή ως εκπρόσωπος της πολεμαϊκής διοίκησης που αντιμετώπιζε ευνοϊκά τα αθηναϊκά αιτήματα, αλλά ως εκπρόσωπος του αθηναϊκού κράτους που αξιοποιούσε το πολεμαϊκό παρελθόν του. Ο Καλλίας μάλιστα επέστρεψε αργότερα στην πολεμαϊκή διοίκηση, έγινε στρατιωτικός διοικητής της Αλικαρνασσού στην Καρία και εξακολούθησε να διαμεσολαβεί ανάμεσα στην πατρίδα του και τον εργοδότη του.

Το 322, πιθανότατα στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με τον Αντίπατρο στις οποίες αναφερθήκαμε νωρίτερα, ο Αθηναίος Αρχέδικος προτείνει την τιμήση κάποιων Μακεδόνων.¹⁸ Από το ψήφισμα το οποίο εισηγείται στην εκκλησία σώζεται μόνο μία φράση από την αρχή του αιτιολογικού· πρόκειται όμως για μία φράση - κλειδί: *ὅπως ἂν ὡς πλείστοι τῶν τοῦ βασιλέως φίλων καὶ Ἀντιπάτρου, τετιμημένοι ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, ἐυεργετῶσιν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων...* Ως εδώ, βρισκόμαστε στο παραδοσιακό διπλωματικό «οπλοστάσιο» της πόλης: οι Αθηναίοι τιμούν Μακεδόνες αξιωματούχους ούτως ώστε να κερδίσουν την εύνοιά τους και να τύχουν καλύτερης αντιμετώπισης από τον Αντίπατρο. Το ενδιαφέρον όμως είναι ότι ο Αρχέδικος που προτείνει το ψήφισμα αυτό είναι γνωστός από άλλες πηγές ως ολιγαρχικών τάσεων φιλομακεδών και μάλιστα ως ένας *τῶν Ἀντιπάτρου φίλων*.¹⁹ Τα κίνητρα του Αρχεδίκου είναι ενδεχομένως αγνά: ίσως θεωρεί απλώς ότι σε αυτήν την κρίσιμη για την πόλη του στιγμή η μόνη λύση είναι η κολακεία προς τους Μακεδόνες. Δεν μπορούμε όμως να παραβλέψουμε το γεγονός ότι ένας *φίλος* του Αντιπάτρου στην Αθήνα προτείνει την τιμήση των Μακεδόνων *φίλων* του Αντιπάτρου. Ο Αρχέδικος εκπροσωπεί και ταυτόχρονα συνδέει πολλά σύνολα: συνδέει δύο κρατικές οντότητες: την Αθήνα και το μακεδονικό βασίλειο· ανήκει στους Αθηναίους πολίτες αλλά και, ειδικότερα, στους φιλομακεδόνες ολιγαρχικούς. Ως *φίλος* του Αντιπάτρου στην Αθήνα, δηλαδή ως φιλομακεδών Αθηναίος, μπορεί δυνητικά να μεταπηδήσει στους *φίλους* του Αντιπάτρου με

18. SEG 42 (1992) 91.

19. Πολ. 12.13.7.

την τεχνική έννοια του όρου, να γίνει δηλαδή μέλος του επιτελείου του μακεδόνα ηγέτη. Η προσωπική στρατηγική του Αρχεδίκου, όπως και αρκετών άλλων πολιτικών της περιόδου, δεν μπορεί παρά να είναι η συνισταμένη της ταυτόχρονης ένταξής του στα διαφορετικά αυτά σύνολα.

Γενικότερα, κατά την εξέταση της σχέσης μιας πόλης ή ενός Κοινού με έναν βασιλιά, δεν πρέπει ποτέ να λησμονούμε ότι, όποιες και αν είναι οι θεσμικές λεπτομέρειες και οι ιστορικές συγκυρίες της σχέσης, αυτή υλοποιείται πάντοτε μέσα από τη διαμεσολάβηση συγκεκριμένων ανθρώπων και επηρεάζεται από τη λειτουργία συχνά πολυσύνθετων δικτύων προσωπικών σχέσεων. Οι πόλεις προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τα δίκτυα αυτά προς όφελός τους. Επιζητούν τις υπηρεσίες βασιλικών αξιωματούχων που κατάγονται από την πόλη ή έχουν τιμηθεί στο παρελθόν σε αυτήν είτε πάλι έχουν για άλλους λόγους μια ηθική υποχρέωση να προωθήσουν τα συμφέροντά της· επιδιώκουν την επαφή με άλλα μέλη της βασιλικής οικογένειας που για λόγους συγκυρίας είναι πιθανό να προωθήσουν το αίτημά τους· χρησιμοποιούν ως διπλωματικούς απεσταλμένους πολίτες που έχουν ήδη επαφές με τη βασιλική αυλή ή είναι πιθανό να γίνουν ευνοϊκά δεκτοί εκεί, όπως οι λόγιοι, οι αθλητές, οι ηθοποιοί και οι φιλόσοφοι, που αποτελούσαν πάντοτε ένα «καλό χαρτί» στο διπλωματικό παιχνίδι της αρχαιότητας· οργανώνουν συνειδητά σχέσεις ευεργεσίας, που αποτελούσαν κατά παράδοση ένα ισχυρό εργαλείο ηθικής δέσμευσης τόσο του ευεργετούμενου όσο και του ευεργετούμενου. Πολλές πόλεις και πολλοί σώφρονες ηγέτες προσπαθούν να αξιοποιήσουν τον ανταγωνισμό των βασιλέων, συνάπτοντας ταυτόχρονες σχέσεις με περισσότερους από έναν βασιλείς ή εναλλάσσοντας τις συμμαχίες τους ανάλογα με την ιστορική συγκυρία. Γενικότερα, οι ελληνιστικές πόλεις επιδεικνύουν μια αξιοσημείωτη διπλωματική ευστροφία στην προσπάθειά τους να επιβιώσουν πολιτικά και να διατηρήσουν την αυτονομία τους απέναντι στα βασίλεια, που ήταν κατά τεκμήριο ισχυρότερα από πλευράς οικονομικών πόρων και στρατιωτικής ισχύος.

Ο διπλωματικός αυτός δυναμισμός όμως υλοποιείτο αναγκαστικά από ανθρώπους των οποίων ο πολιτικός ορίζοντας ήταν ήδη –ή γινόταν εξ αντικειμένου– πολύ ευρύτερος από τα όρια της πατρίδας πόλης. Οι βασιλείς παρέμε-

ναν ο καλύτερος μισθοδότης ενός ελεύθερου ανθρώπου, όπως γράφει ο Θεόκριτος για τον Πτολεμαίο Β'.²⁰ Ο βασιλικός διοικητικός μηχανισμός είχε πάντοτε ανάγκη για νέα μέλη με πολιτική και στρατιωτική εμπειρία και ο κόσμος των ελληνικών πόλεων αποτελούσε την κατεξοχήν πηγή του ανθρώπινου αυτού δυναμικού. Ενώ λοιπόν η πόλη παραμένει ο κύριος παραγωγός πολιτικής ταυτότητας, οι ατομικές επιλογές των ηγετών της αρχίζουν να ξεπερνούν το στενό πλαίσιο της. Ανεξάρτητα από το αν ο πολίτης που χειρίζεται τις επαφές με έναν βασιλέα προωθεί ευσυνειδήτητα τα συμφέροντα της πόλης του ή όχι, η ευκαιρία μιας καλύτερης σταδιοδρομίας που αντιπροσωπεύει η επαφή με τη βασιλική αυλή επηρεάζει αναπόφευκτα και την ίδια τη σχέση της πόλης με τον βασιλιά. Παρότι λοιπόν τα ελληνιστικά βασίλεια απέτυχαν ή δεν πρόλαβαν, λόγω της επικράτησης των Ρωμαίων, να ενσωματώσουν πλήρως τις πόλεις στη θεσμική δομή τους, αξιοποίησαν και αυτά τους ανθρώπινους συνδέσμους ανάμεσα στις δύο πλευρές, και μάλιστα με έναν τρόπο που μετατόπιζε διαρκώς το πολιτικό κέντρο βάρους από την πόλη προς τη βασιλική αυλή.

Θα μπορούσε κανείς να αντιπείνει ότι τα παραπάνω μοτίβα δεν είναι νέες εξελίξεις στην ελληνική πολιτική ζωή. Οι ισχυρές πόλεις του 5ου και του 4ου αιώνα –η Σπάρτη, η Αθήνα, η Θήβα– διέθεταν και αυτές πολιτικούς υποστηρικτές στο εσωτερικό των μικρότερων πόλεων, οι οποίοι αντλούσαν πολιτική δύναμη από εξωτερικούς παράγοντες. Τα χρήματα του Πέρση βασιλιά ή του Φιλίππου Β' μπορούσαν να παίξουν εξίσου σημαντικό ρόλο με εκείνα ενός Πτολεμαίου. Ο Αλκιβιάδης μπορούσε να αναζητεί προσωπική εξουσία ανάμεσα στην Αθήνα, τη Σπάρτη και τις περσικές σατραπείες με μια κινητικότητα εξίσου μεγάλη με οποιαδήποτε ελληνιστικού ηγέτη. Όμως υπάρχουν διαφορές. Οι βασιλείς της ελληνιστικής περιόδου είναι πολύ περισσότερο παρόντες, ακόμη και σε μια τύποις ανεξάρτητη πόλη, απ' ό,τι η κλασική Αθήνα ή ο Πέρσης βασιλιάς. Είναι ή παρουσιάζονται οι ευεργέτες και οι σωτήρες της πόλης, με ανδριάντες τους να κοσμούν το αστικό κέντρο· οι σύμμαχοι για την απαλλαγή της πόλης από την κυριαρχία των αντιπάλων βασιλέων· οι υποτιθέμενοι

20. Θεόκρ., *Ειδ.* 14.58-65.

προσπιπτός της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων στο σύνολό τους· οι δυνάμει σύμμαχοι ενός φιλόδοξου πολιτικού· ένας, ή μάλλον –και αυτό έχει σημασία– περισσότεροι πόλοι έλξης για πολύ περισσότερους ανθρώπους, πόλοι έλξης πολύ εγγύτεροι, με τη γεωγραφική και πολιτισμική έννοια, από την αυλή του βασιλιά των Περσών. Με την έννοια αυτή, η ελληνιστική περίοδος συνιστά, στο πεδίο της πολιτικής ένταξης, ταυτότητας και δράσης (όπως εξάλλου και σε ποικίλα άλλα πεδία) ένα μεταβατικό στάδιο, στο οποίο τίθενται σε κίνηση οι μηχανισμοί διάθρωσης του πολιτικού πολιτισμού που είχε επίκεντρο την πόλη (η επανάληψη της ίδιας ρίζας ας θεωρηθεί σκόπιμη). Αν ο Αλκιβιάδης αποτελεί την εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κλασικό κανόνα της πόλης ως κυρίαρχου πλαισίου μέσα στο οποίο διεξάγεται ο πολιτικός βίος,²¹ οι χιλιάδες πολίτες της ελληνιστικής περιόδου, οι οποίοι σε κάποια στιγμή της ζωής τους, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, θέτουν τον εαυτό τους στην υπηρεσία ενός βασιλιά, συνδιαμορφώνουν σταδιακά μια τελείως διαφορετική πραγματικότητα τόσο στο εσωτερικό των πόλεων όσο και στην ελληνιστική κοινωνία γενικότερα.

21. Δεν παραβλέπω τη σημασία που σε πολλές περιοχές είχε η άλλη μορφή πολιτειακής οργάνωσης των αρχαίων Ελλήνων, το *έθνος*, δηλαδή το ενιαίο ή ομόσπονδο εθνικό (ή «εθνικό») κράτος· όμως η πόλη ήταν το πολιτειακό μόρφωμα που κυρίως χαρακτήρισε την αρχαϊκή και κλασική περίοδο, τουλάχιστον στο επίπεδο της πολιτικής ιδεολογίας και νοοτροπίας.

